

MUHTAR AVEZOV'LA İLGİLİ HATIRALAR*

PROF. DR. ORAZGÜL NURMAĞAMMETOVA

...Bizim burada anlatacağımız konu, ulu hocamız Muhtar Avezov' un zorluklarla geçen ömrünün sadece bir devresi, bir bölümü. Bu, Muhtar Avezov' un Kazakistan Bilim Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü' nün Folklor Bölümü' nü yönettiği dönem. Daha net bir ifadeyle Kazak edebiyatının ilk defa yazılan altı ciltlik tarihinin ilk cildi, Halk Sözlü Edebiyatı tarihinin redaksiyonu, basılması gibi sayısız işlere başkanlık ettiği devre. Bu işlerle ilgili olarak, Muhan' ın Folklor Bölümü çalışanlarına özel olarak yazıp gönderdiği iki mektubu hakkında...

Leyla, Leyla Muhtar kızı! Sen, Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde çalışan, burada uzun zamandan beri emek harcayan kadınların içinde en sevimli olanı, sanatı kendine amaç ederek yaşayan parlak bir yıldızı idin! Ne zaman kendi aramızda senin hakkında konuşsak “Kurban olduğum Leyla! Uzun ömürlü ve bahtlı olsun. Böyle kızı olan Kazak' a ne mutlu” derdik. Nazar mı değdi, yoksa nasip mi olmadı? Seni nasıl kaybettik, şaşır kaldık. Senin tabutunun yanında sana acıyla bakarken, aklıma, son kez Halk Üniversitesi Müzesinde Muhtar Avezov' un doksan beşinci doğum yıl dönümü için tertiplenen toplantıda yan yana oturup söyletiğimiz geldi. Yazayım deyip de bu zamana kadar yazamadığım bir mesele aklımdan hiç çıkmadığından, kendimi çok kötü hissettim. Toplantıda Muhan¹ hakkında uzun uzun makaleler okundu, konuşmalar yapıldı. O sırada bana fısıldayıp: “Muhtar Ömerhanoviç ile (kendi sözü) bir bölümde yıllarca birlikte çalıştınız, bir iki söz söylemeniz iyi olurdu”, dedin. Ben kendim de, Muhtar Ağanın Enstitüde, yıllarca hizmet etmesi, Folklor Bölümünü ve *Edebiyat Tarihi*' nin ilk cildinin hazırlanması işini yönetmesi hakkında konuşayım mı, diye düşünüp otursam da biraz çekinmiştim. Sen söyledikten sonra cesaretim gelip kürsüye çıkarak düşüncelerimi kısaca söyledim. Yerime dönüp oturduktan

* Bu başlığı aktarma sırasında biz ekledik. Orazgül Nurmağammetova, “Ayavlı Asıl Beyneler (Kıymetli, Muhterem Şahıslar)” *Jıldız Dergisi*, Almatı, 1966.

1 Kazak Türklerinde kalıplaşmış bir gelenektir. Kişiye duyulan saygıyı belirtmek amacıyla ismin ilk hecesine çeşitli heceler eklenerek yapılır. Bazen de küçük çocukları hoşnut etmek, nazlandırmak maksadıyla kullanılır. Örnek: Maksut - Make, Ahmet - Ahan, Muhtar - Muhan vb.

sonra samimî, sevimli ve yumuşak sesinle “Orazgül Emireliyevna, teşekkür ederim!” deyip elimi sıktın.

Bu anlamlı günde, yan yana oturup yaptığımız kısa söyleşmenin ikimiz arasındaki sohbetlerin sonuncusu olacağını nereden bileyim. Başımıza yıldırım düştü elbette. Kurban olayım, Leylam! Sen, aramızdan ayrıldığından beri ikimizin arasında geçen “yazmak gerek” düşüncesi bana rahat yüzü göstermedi. San-ki, sen hâlâ yaşıyormuşsun da bana “Yazdığımı ben de okuyayım” diyormuşsun. O zamanlar bitirip size okutamadığıma pişman olup, oturup ağlayarak, işte, şimdi yazıp hazırladım. Bu senin bana verdiğin vazifeydi Leylam? İyi mi yazdım, kötü mü yazdım bilmiyorum, fakat ciddî ve samimî olarak yazdığım bir gerçek. Burada yazılan konuşmalarda, söyleşmelerde “eklemeler” yok. Zaman geçip gitse de çok şeyleri unutmuş değilim, tamamen, olduğu gibi aktarmaya çalıştım. Bu benim, senin önündeki, ulu hocam Muhtar Ağanın önündeki borcum.

Kıymetli Leylam! Apaydınlık idin, etrafında olan kişilerin hepsine sevgin de, şefkatin de şefaatin da bol idi. Kendinin değil, öncelikle başkalarının hâllerini düşünürdün. Sayısız insan senden iyilik, şefkat gördü. Canın cennette olsun asil, sevgili Leyla!

Büyük insanlar hakkında çok yazılır, çok hatıra anlatılır. Bununla birlikte her makalenin, hatıranın ayrı bir yeri, ayrı bir amacı ve değeri olur değil mi?

Büyük bilim adamı, büyük yazar, büyük gayretkeş, büyük hoca hakkında küçük bir söz de olsa yazı da olsa hatasız ve yalansız söylemem değerli.

Bizim söylemek istediğimiz ulu hocamız Muhtar Avezov’un zorluklarla geçen ömrünün sadece bir tarafı, bir devresi. O da Muhtar Avezov’un Kazakistan Bilim Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünün Folklor Bölümünü yönettiği dönem. Daha kesin söylersek, Kazak edebiyatının ilk defa yazılan altı ciltlik tarihinin ilk cildi, Halk Sözlü Edebiyatı tarihinin redaksiyonu, basılması gibi sayısız işlere başkanlık ettiği dönem. Bu işlerle ilgili olarak Muhtar’ın Folklor Bölümü çalışanlarına özel olarak gönderdiği iki mektubu hakkında.

1950’li yılların ortalarından itibaren, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Kazak edebiyatının altı ciltlik tarihini yazma ve yayımlama işine girişti. Bu önceden yapılmamış, ilk defa ele alınan ağır bir işti. Bu sırada Muhtar Avezov, Enstitünün Folklor Bölümünü yönetiyordu. *Kazak Edebiyat Tarihi*’nin birinci cildinin tamamıyla, halkın ezeli, geleneksel sözlü edebiyatı tarihine ayrılması düşünülüyordu.

Birinci cildin plânı yapılarak, bu kısmı yazacak yazarlar belirlenip, bölüm çalışanları tamamıyla bu işe girişmişti. Ne yazık ki, bu sırada Muhan biraz rahatsızlanıp Moskova'ya tedaviye gidecek oldu. Gitmeden önce Muhan bölüm çalışanlarını (N. S. Smirnova, M. S. Sıylçenko, Melike Ğumarova, B. Adamba- yev, T. Sıdıkov, B. Vahatov, Orazgöl Nurmağammetova) toplayıp şöyle demişti: *“Bir-iki gün sonra Moskova'ya tedaviye gideceğim. Büyük şehirdeki ünlü dok- torlara görünüp iyice tedavi olmam gerekiyor. Bunu yapmak niyetindeyim. Bu sebepten dolayı korkuya endişeye kapılmadan, önümüzde duran zor işi durdur- madan öncekinden daha da güçlü iş birliği yaparak sonuca ulaşın”* diye buyur- du. *“Mümkün oldukça sizlere mektup yazıp haberleşeceğim. Sizler de bana, he- piniz, bölümle ilgili faaliyetleriniz hakkında yazın”* demeyi de unutmadı. Bölü- mün her üyesine, ayrı ayrı, işleri tamamlayıncaya kadar neler yapması gerekti- ğini açıkladı. Muhtar Avezov'un yönettiği Folklor Bölümü enstitüdeki büyük ve önemli bölümlerden biri idi. Kadrosu geniş ve hepsi de tanınmış ve tecrübeliydi. Muhan'ın kendisinin yetiştirdiği bilim adamları.

Bu günlerden birinde bölüm faaliyetleri ve yazılmakta olan birinci cilt hak- kında Melike Ğumarova ile ben bir mektup yazıp Muhan'a gönderdik. Çok geç- meden Muhan'dan sağlığı, tedavisi ile ilgili iyi haberlerle dolu bir mektup alıp sevinmiştik.

“Hürmetli Melike, Orazgöl! Doslarım selâm. Mektubunuz için teşekkür ederim. Enstitüdeki yenilikler hakkında mektup yazmaya devam edin. Ben bura- da uzun süre yatacak gibiyim. Tedavi ve Diyet Enstitüsünde zayıflamak ve kalp tedavisi görmek maksadıyla yatmam gerekli görünüyor. Bu tedavinin süresi kırk beş gün. Belki de Nisan sonundan önce dönemeyeceğim. Fakat bu tedavi merke- zinde yatsam da enstitünün birinci cildi çıkarma işiyle devamlı ve günü gününe meşgul olacağım” diye yazmıştı.

Bu mektuptan Muhan'ın hastanede tedavi olup yatmasının kendisine nasıl tesir ettiği açık olarak görülüyordu.

Melik Ğabdulin'in “Kahramanlık Jırları” konusunda yazdığı bölümü mek- tup yoluyla göndermiştik. Mektubunda bu çalışma hakkında da uzun uzun fikir- lerini yazmıştı. *“Melik'in yazdığı bölümü tamamen okudum. Gerekli yerlerde el yazısının üstüne küçük, büyüklü fikirlerimi yazdım. Onları Melik'le birlikte siz de dikkatlice okuyun. Nina Sergeevna ile fikirleşip ona da çalışmadaki işaretle-*

diğim yerler hakkında bilgi verin” demişti ve sonra “Melik’in Makalesi Hakkında Benim Düşüncelerim” deyip düşüncelerini eksiksiz olarak belirtmişti.

Daha sonra Muhan “Melik’in çalışmalarına benzer çalışmalarına bana ayrı ayrı veya topluca göndermekten vazgeçmeyiniz. Mezhojaev’i Enstitüye çağırmanız çok iyi olmuş. Eğer anlattıklarını kayıt edebilirsiniz ve bana da bir kopyasını gönderebilirsiniz çok iyi olur” diye yazmıştı. Muhan’ın bu sözleri hakkında biraz açıklama yapmam gerekli.

Folklor Bölümünün olağan bir toplantısında Muhan: “Ele alınmadan, önem verilmeden gelip duran büyük bir iş var. Bugün bu konuda konuşmak istiyorum. Sözlü edebiyat ürünlerini halk arasından teferruatıyla, dikkatlice toplamak gerekli. Eskiden beri bilinen, zamanımıza kadar unutulmadan gelen yüzlerce, binlerce dize kahramanlık, aşıklık jirını², terme³ ve tolğav⁴ları, aytıs (atışma) ile masalları ve sözlü edebiyatın başka da ürünlerini zihinlerinde saklayan eski akınları, jırav ve jırşuları, hemen hepsini mümkün olduğu kadarıyla eksiksiz toplayıp enstitüye çağırarak bütün bildiklerini, bütün repertuvarlarını eksiksiz olarak kaydetmek için acele etmek gerek. Altın hazinemizi, halkın ruhanî mirasını bilen, onun kadrini anlayıp bu zamana kadar gözünün karası gibi saklayan ihtiyarlar azalıyor. Bu işi ele alınız ve bunları hemen çağırmağa başlayınız. Mezhojaev, Köroğlu’nu tamamen biliyor diye işittim, onu çağırıp Köroğlu’nu kaydetseniz iyi olurdu” diye de hatırlatmıştı.

Folklor Bölümü çalışanları Muhan’ın bu sözlerini çok önemseyip, bunu önlerine konan bir vazife olarak benimsediler.

2 “Jır” terimi hem halk şiiri, hem türkü, hem de destan manasında kullanılmaktadır.

3 Halk şiirinde kalıplaşan lirik şiir türü. İbret alınacak olayları ve ahlâkî idealizasyonu açısından gerekli görüldükleri hemen hemen her konuyu şiirlerinde işlemek, bir konudan ikinciyeye serbestçe geçmek, terme akınlarına mahsus bir özelliktir. Daha geniş bilgi için bk. Metin Arkan, “Edebiyat Terimlerinin Kalıplaştırılması - 1”, *E.Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi - III*, ss. 122-124, 1999.

4 Kazak Türkleri ile birlikte Karakalpak ve Nogay Türklerinin halk şiirinde “Tolğav” adıyla yer alan toplumsal-sosyal lirik şiir türüne Kırgızlar “Sanat Nasıyat İrlar”, Kumuklar “oylı (düşünceli, fikirli) yırlar”, Başkurtlar “Kobayır” demektedir. Nogay ve Kumuklarda “Kazak yırları” terimi “yiğitlik tolğavı” manasında kullanılır.

Tolğav bazen karışık, hacimli lirik yaratma, hatta bazen de syujetsiz (kendi arasında eklenip devam eden olaylar zinciri, konu) bir özellik kazandı. 7 ve 8’li hece ölçüsüyle söylenir. Dizeler her türlü sayıda bir araya gelebilir. Bu özelliği sözlü şiir geleneğinde şiiri irticalen, tez çıkarıp söyleme geleneğine paralel olarak kalıplaşmıştır. Belli bir makam ile müzik aleti eşliğinde söylenir. Daha geniş bilgi için bk.: Metin Arkan, “Türk Dünyası Edebiyat Terimlerinin Kalıplaştırılması - 1”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S: III, ss. 124-126, 199.

Bu yüzden de bu mesele ile ilgili aramızda özel bir plân yapıp “Kimi, ne zaman çağıracağımıza” karar verdik. Çünkü kısa süreli çıkılan derlemelerde az sayıdaki araştırmacı ne kadar verimli olabilirdi. Muhan’ın düşündüğü de bu idi.

Çok geçmeden tanınmış jıravımız Rahmet Mezhojaev’e mektup yazıp Almatı’ya gelmesini rica ettik. Rahmet jıravdan cevap çabuk geldi. Mektubunda Almatı’ya gelip bildiklerinin hepsini anlatmaya hazır olduğunu yazmıştı. 1958 yılının başlarındaydık. O zaman enstitü, dil ve edebiyat bölümü olarak ayrılmamıştı. Özel lâboratuvarımız da yoktu. Fakat jıravı çağırıp onun bildiklerini eksiksiz olarak kaydetmenin gerekli olduğunu düşünüyorduk. Tek arzumuz buydu. Rahmet jırav geldi. Yaşı altmışı aşsa da dinç, dinamik, çok nazik ve yakışıklıydı. Onu iyi karşılamıştık. Onunla söyleştikten sonra onun oldukça saygıdeğer biri olduğunu, toplantı ve düğünlerin vazgeçilmez kişisi olduğunu öğrenmiştik. Bildiği, anlatacağı şeyleri oldukça çoktu. Meselâ, Köroğlu’nu jırlamadan önce Köroğlu hakkında bildiklerini, nerede nasıl doğmuş, kendinden önce kimler jırlamış vs. anlatıyordu. İsteddiği sözünü, “çıkarma”ya “söz” diyordu, “İşte al, yaz!” diyordu. Onun bildiklerini anlatması için bizden çok isteği oldu. “Otelde yatmam. Tan atınca başlayıp gün batıncaya kadar jır söylerim diye düşünmeyin. Jır söylemek için ortamın ve moralimin iyi olması gerekir. Jır öyle kolayca söylenmez.” diye önceden bize hatırlatmıştı. Arzu ettiklerinin hepsini yerine getirmek için çok uğraştık. Ama oldu. İlk günlerde bizim evde, daha sonraları da bölüm çalışanlarının evlerinde kaldı. Fakat bu şekilde kaydetme işi çok yavaş ilerliyordu. Başka bir yol bulmalıydık. Bilim Akademisinin önünde şimdiki Kimya ve Metalurji Enstitüsünün olduğu yerde tek katlı müstakil evler vardı. Bu evlerin birinde Altın Erjanova adında kıymetli bir büyüğümüz oturuyordu. O, tanınmış bilim adamı, jeolog, Keriboz Erjanov’un yengesiydi. Çocukları Moskova’da okuduğundan evde yalnız yaşıyordu. Ondan, bir iki ay süre ile Rahmet Mezhojaev’i konuk etmesini rica ettim. Yemek için gerekli malzemeyi getireceğimizi söyledim. “Siz sadece, yemeğini, çayını zamanında hazırlayıp arkadaşlık edersiniz.” dedim. Buna ek olarak jıravı dinlemeye gelen kişiler olabileceğini ve bizim de nöbetleşe olarak gelip, söylediklerini kayıt edeceğimizi de hatırlattım.

Altın yenge, adı gibi “altın” idi. Bizim teklifimizi kabul edip Rahmet jırava da mükemmel bir ortam sağladı. Böylece biz 1958 yılının Ocak - Şubat aylarında, 35 - 40 günlük bir zaman içinde Rahmet Jırav’ın bildiği repertuarın hepsini eksiksiz yazıp kaydettik. Melike Ğumarova ve ben (Orazgöl Nurmağamme-

tova) yazım işini üzerimize aldık. Sesini kaydetmek için müzik bölümünden Taliğa Bekhojiyna ile Zevre Januzakova'da aramıza katıldı. Jırşıya bir de dinleyici topluluk da bulunmuştu.

Bölüm çalışanları jırşıyı koşemet⁵ etmekle beraber kendileri de hem uzun zamandır duymadıkları keramet jırları, hikâye, efsane, terme ve tolğavları hem de çeşitli şakaları, esprileri dinleyip hoşça vakit geçiriyorlardı. Bazı zamanlar, bütün gün oturup, bazı zamanlar ise akşam toplanıp vaktin akıp gittiğini anlamadan gece yarılarında kadar erinmeden bıkmadan Rahmet jıravın kulağa hoş gelen dolgun sesini iştihap ve türlü türlü enstantenelerle mest olduk. Kendimizin de hiç böyle olacağını düşünmediğimiz, beklemediğimiz bu buluşmalar halk jırşısı ile onu derleyen, araştıran bilim adamlarının neşeli sohbetleri şeklinde geçti.

Onunla birlikte ömür süren ihtiyar jıravlar içinde, kendisinin bildiği repertuarını eksiksiz, tamamıyla yazdıran sadece Rahmet Jırav oldu dersek yanlış olmaz. Çünkü, Köroğlu ve kendi icralarında devamlı söylediği jırların yanında halkın arasında eskiden beri söylenen jırların da birçoğunu yazdırdı. Hem yazdık, hem kasetlere kaydettik. Bunun yanında "Köroğlu" gibi karmaşık yapıya sahip olan yaratmaların bir kısmını kendi yazısı ile yazdırdık.

Şu anda Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün El Yazmaları Merkezinde Rahmet Mezhojaev'in bu yolla alınan birkaç dosya el yazması saklı duruyor. Muhan'ın mektubundaki "Mezhojaev'i enstitüye çağırmanız çok iyi olmuş" dediği işte bu faaliyet. Bu faaliyet hakkında zamanında Muhan'a yazdığımız mektuplarda bahsetmiştik elbette. Rahmet Jırav'ın söylediği "Köroğlu" destanı Melike Ğumarova tarafından hazırlanarak iki kez kitap olarak çıktı. Rahmet Mezhojaev'in Bilim Akademisine çağrılışı, ondan sayısız folklor ürününün derlenmesi hakkında o günlerde "Rahmet Jırav Bilim Akademisinde" başlıklı makale de yayımlanmıştı.

Ne yazık ki Rahmet Jırav'dan sonra onunla yaptığımız gibi verimli bir çalışma yapamadık. Muhan hasta idi. Bizim düşündüğümüz, plânladığımız işleri de gerçekleştirmek oldukça zora gitmişti. Bununla birlikte bölüm çalışanları,

5 İcra sırasında dinleyicilerin -anlatıcıyı çöştürmek maksadıyla- anlatıcıya güzel sözler söylemeleri.

Muhtar Avezov'un görevlendirmesiyle biraz iş bitirip yetiştirdi, diyebiliriz.

Bölüm başkanının plânladığı,"yapın, gerçekleştirin" dediği büyük işlerin birisi de, Kazakistan'ın bütün vilâyetlerinin köşe bucaklarında bulunan, hâlâ yaşayan ve irticalen söyleyen *akın*ları, *jırav-jırşıları*, *tolğav* ve *terme söyleyicilerini*, *atışma akınlarını* toplayıp, hepsini bir araya getirerek büyük bir toplantı gerçekleştirme arzusuymdu. Folklor Bölümü 1958, 1959, 1960 yılları Muhtar Avezov'un bu düşüncesini gerçekleştirmek maksadıyla uğraş verdi. Kazakistan'ın bütün vilâyetlerinde yaşayan bütün *akın-jıravların* dizimini yapıp, onlardan Almatı'ya gelebilecekleri tespit ederek, toplantının tarihini belirledik. Muhan, bu toplantıyı kendisi açıp, ihtiyar *akın-jırşılar* ile sohbet etmek niyetinde idi.

Muhan'ın tertiplelediği bu muhteşem toplantı 1961 yılında gerçekleştirildi. Toplantıya 20 - 30'dan fazla tanınmış, irticalen söyleyen *akın* katıldı. Tanınmış *akınların* bu toplantısının organizasyonuna Folklor Bölümü çalışanları ile birlikte Melik Ğabdulin, Esmagağmet İsmailov gibi tanınmış bilim adamları çok emek harcadı. Sabit Mukanov, Ğabiyet Müsirepov, Gabiyden Mustafin, Abdilla Tajibaev gibi *akın - yazarlar* memleket *akın*larıyla devamlı birlikte olup toplantının önemini artmasını sağladı. Bu toplantının da bütün materyalleri kaydedildi, filme alındı, fotoğrafları çekildi. Memleket *akınlarının* hepsinin bir araya gelip, fotoğraflarının çekildiği en son toplantı bu oldu (1943 yılındaki Milli Atışma Yarışmasından sonra). Bu toplantıya Nurlıbek Baymuradov, Bolman Kojabaev, Kalima Öteğaliyeva, Kalka Japsarbaev gibi birçok tanınmış *akın* gelmişti. Merkez Tarih Müzesinden 8 kanat kiyiz-üy getirtip akedeminin avlusuna kurduk. *Akınların* önüne samimiyet ve içtenlikle sofralar kuruldu. Bu sofralardan bavırsak⁶, kımız, şubat⁷ ve çay eksik edilmedi.

Ne yazık ki, bu toplantıya Muhtar Avezov katılamamıştı. Kader öyleymiş. Şimdi Muhan'ın mektubuna tekrar dönelim.

1. Mektup

Mektubun sonunda Muhan: "Siz bana, daha da, gönderdiğiniz gibi teferruatlı mektuplar yazmaya devam edin. İkiniz ayrı ayrı yazarsanız nur üstüne nur yağar. Enstitünün faaliyetlerini, yeniliklerini, yolunda gitmeyen şeyler de yazın.

6 Kazak Türkleri arasında çok sevilerek yenilen bir tür yiyecek, pişi.

7 Deve sütünden yapılan, kızıma benzer bir içecek.

Benim için hepsinin de önemi var. Bölümdeki herkese; büyüklü, küçüklü, ağabeylerime, kardeşlerime sayısız selâm. Smet Kenesbayulı, Müsilim, Bolat müdürlerimize selâm.

Nina Sergeevna, Mitrefon Semenoviç'e ayrıca selâm.

Hoşçakalın, ellerinizi samimiyetle sıkırım.

Muhtar

1958 yılı, 20 Şubat

Moskova, diye bitirmişti.

“Müdürlere selâm diye yazması, o sırada Edebiyat Enstitüsü bölümlere ayrılmamıştı. “Dil ve Edebiyat Enstitüsü” diye adlandırılmıştı. Müsilim Bazarbaev Müdür yardımcısı, Bolat (Elibay kızı Süleymanova) ise Enstitünün ilmî sekretteri idi. Muhan bunlardan bahsetmişti.

Biz bu mektubu aldıktan sonra bölüm çalışanlarının hepsini toplayıp Muhan'ın yazdıklarını okuduk. Bölümün her bir çalışanı kendisi için söylenen selâmı, vazifeyi, hatırlatmaları öğrendikten sonra, her birimiz kendimizi ilgilendiren vazifelerimizi yerine getirmeye giriştik. Muhan Almatı'dan, Enstitüden uzakta olsa da onun yönettiği Folklor Bölümünün günlük işleri, Kazak Edebiyat Tarihi'nin birinci cildinin yazılma işi bir gün bile aksamadı, duraklamadı. Bölümün her bir çalışanı sanki Muhan aramızdaymışçasına, her gün bölüme gelip gerekli vazifenin yerine getirilmesini talep edermişcesine bir anlayış ve sorumluluk ile kendi görevlerini yerine getirmeye çalıştı. Bu yapılan çalışmaları, birinci cildin yazarlarının nasıl çalıştıklarını hesap vermişcesine bitirilen bölümleri de ekleyerek tekrar gönderdik.

İşte, Muhtar Ağadan ikinci mektup da gelmişti. Bu mektubu, Muhtar, o yılın, yani 1958 yılının 12 Nisanında yazmıştı. Tekrar birinci mektupta olduğu gibi Enstitünün durumu, kendisinin yönettiği bölüm işleri, burada çalışanların hâlleri, hiçbirisi Muhan'ın gözünden kaçmamıştı, hepsi de aklındaydı, onların hepsini sormuştu. Mektubuna; *“En önce, bizim hepimiz için değerli olan Mitrofon Semenoviç'i, 60 yaşını doldurduğu, benimle aynı yaşta olduğu ve ayrıca memleketimizin menfaati için büyük emekler harcayarak bu zamana kadar çalıştığından dolayı candan kutlarım. Bu güzel ve ilginç hayatta önemli işleri el ele verecek yapalım, Mitrofon Semenoviç! Size, entellektüel bilim hayatınızda çok uzun*

ve verimli yıllar geçirmenizi temenni ederim” diye başlamıştı. Bu selâma Mitrofon Semenoviç’in ne kadar sevindiğini ifade edebilmek oldukça zor. Çok mutlu oldu. Bundan sonra Muhan kendisinin “Tedavi ve Diyet Enstitüsünde” nasıl tedavi gördüğünü de ayrıntılarıyla yazmıştı. “*Bundan sonra onların yiyecek rejimine uymaya karar verdim. 30-40 yaşında olsam neyse. 60 yaşında olan bir kişinin sağlığının ve kalbinin gerek duyduğu şeylere uyup, psikolojik ve fizikî genel duruma göre çalışmak gerekli, hatta gerekli değil öyle davranmak şart.*”

Bu mektubunda da Muhtar Avezov hastanede yatıp, N. S. Simirnova ile Deken Şalabekov’un bir cilt kadar tutan yazılarını okuduğunu yazmıştı. Elbette, hastanede nasıl bir çalışma ortamı olacak!

“.....Hastanede komidinden başka yazacak yer yok, bu yüzden kendi fikrimi yazmayı hastaneden çıktıktan sonraki zamana bıraktım.” deyip, iki jırav ve okuduğu bölümler hakkında düşüncelerini eksiksiz yazmıştı.

Muhtar Avezov’un mektubunu okuyup, orada kendisiyle ilgili yazılan fikirleri öğrendikten sonra Nina Sergeeva Simirnova daha da çok çalışmaya başlamıştı.

Muhtar’ın hatırlattıklarının hepsini yerine getirdi. Böylece bu bölümü düzeltme, kesin şekliyle hazırlama ve belirleme işini Muhan’ın söylediği gibi sonraya, Muhan’ın gelmesine kadar erteledi. Bu mektubunda Muhan, ikinci olarak, Deken Şalabekov’un makalesi hakkında yazmıştı.

Deken Şalabekov bizim enstitüye gelen genç bir uzman idi. Onun kandidatlık⁸ tezinin konusu “İşçi Folkloru” idi. İşçi Folkloru o ana kadar hiç incelenmemiş, araştırılmamış yeni bir konu idi.

Bu yüzden de Deken elinden geldiğince, mümkün olabildiği kadar çok malzeme toplayıp inceleyerek, kandidatlık tezini savunmuştu. Ondan sonra Deken birinci cilt için bu konuda bir yazı hazırladı. Deken Şalabekov’un ölümünden sonra hazırladığı bu yazının birinci cilde konulması kararlaştırılmıştı. (Tez danışmanı: N. S. Simirnova) Şalabekov’un yazısını, Muhan’ın söylediği fikirleri esas alarak tekrar gözden geçirip, kısaltarak makale hâline getirdik. Ne yazık ki bu kabiliyetli genç bilim adamı tezini savunduktan sonra vefat etmişti. Bu yüzden genç yazarın çok emek harcayıp hazırladığı yazısını bir tarafa bırakmadan

8 Lisans eğitimini bitirip yüksek lisansa başlayanların tezlerini savununca aldıkları unvan.

ve yanına başka yazarların adını eklemeyi uygun gördük. Muhan dönüp geldikten sonra makaleyi tekrar okuyup beğenince yazının düzeltilip kısaltılan şekliyle yayımlanması kesinleşmişti.

Mektubun sonunda Muhtar Ağa Almatı'ya döneceği tarihi yazıp:

“Melike, Orazgül! Ben Mayısın başında geleceğim, ondan sonra güzün sonuna kadar hiçbir yere ayrılmadan Almatı'da kalıp çalışacağım. Yazarları sık sık ikaz edip acele ettirin” demişti. Muhan'ın Bu mektubunda bir düşündürücü söz daha vardı. Şöyle ki; O sıralarda Folklor Bölümünde çalışan bölümün aslı üyelerinden biri olan Turlıbek Sıdıkov tezini savunacaktı. Muhtar Ağa bunu da unutmamıştı. *“Ben döner dönmez Turlıbek Sıdıkov'un teziyle ve savunmasıyla bizzat ilgileneneğim. Böyle biliniz”* demesi de büyük hocanın sorumluluğundaki çalışanları himayesine aldığı deliliydi ve Turlıbek Sıdıkov da gecikmeden tezini savunmuştu.

Muhtar Ağa, kendisinin söylediği gibi Moskova'daki tedavisini bitirdikten sonra, sağlığı biraz düzelmiş olarak Almatı'ya döndü ve müdürlüğünü yaptığı Folklor Bölümünün işlerine hevesle girişti. *Kazak Edebiyatı Tarihi*'nin birinci cildini, sür'atli ve ilmî açıdan çok kaliteli olarak çıkarma işi, bölümün çok fazla olan işlerinin arasında öncelik kazanmıştı.

Muhan'ın gelip işlere girişmesiyle, yazarlar ile çalışması, hazırlanıp biten bölümlerin incelenmesi gibi hemen her şey rayına girmişti. Birinci cildi hazırlama işine yalnız Folklor Bölümünün çalışanları değil, başka bölümlerden, üniversitelerden çağırılan tanınmış bilim adamları da katıldı. Bu çalışmalara, Enstitü başkanları da büyük önem verip iyi niyet ve samimiyetle çok yardım ettiler. Böylece, *Kazak Edebiyatı Tarihi*'nin birinci cildi, birinci kitabını hazırlama işine aşağıdaki bilim adamları kâtip olarak katılmıştı: M. O. Avezov, Z. Ahmetov, B. Akmukanova, B. Adambaev, M. Ğabdulin, M. Ğumarova, K. Jumaliev, İ. Düsenbaev, N. S. Simirnova, M. S. Silçenko, E. İsmayilov, A. H. Marğulan, T. Sıdıkov, B. Şalabaev, D. Şalabekov. Cildin sorumlu ve baskı redaktörü O. Nurmağammetova.

Muhtar Avezov'un hiçbir şeye gönülsüz, samimiyetsiz yaklaşmadığını herkes elbette bilir. Muhtar Avezov'un, oldukça zevkli, seçici, her şeyi ayrıntılarıyla inceleyip dikkat eden, küçük ayrıntılara dahi büyük önem veren bir yapıya sahip olduğunu biz edebiyat tarihini yazarken açık olarak görmüştük.

Ulu hocanın, birinci cilt için yazılan bölümlerin birini bile okumamazlık yapmadan, hepsini okuyup kendi redaksiyonundan geçirmesi, erinmeden, bıkmadan her yazara kendi fikrini söylemesi, yazılan bölümün seviyeli ve iyi olarak hazırlanması için neler yapılması, nasıl yazılması gerektiğine kadar söyleyip, izah etmesinin kendisi de zaten keramet bir örnek elbette. Hakikaten de edebiyat tarihinin birinci cildini sür'atli olarak hazırlamak için Muhan olağanüstü çalıştı. 47 forma kitaba sokuldu. Bu kitapta Muhan'ın okumadığı, elinin değmediği makale de, bölüm de yok. Örnek olmak demek bu değil mi?

Muhtar Avezov, bilimsel çalışmanın sanatsız, kuru söz ile yazılmasını da, boş ve gereksiz sözler kullanıp özellikle ölçüsünden fazla süslü ve sanatlı yazılmasını da beğenmezdi. *"Bilimsel çalışmanın, ustanın elinden çıkan motif gibi, sadece sanatlı değil, etkili ve anlamlı olması gerekli"*, diyordu. Muhan her bir bölümün dilinin; anlaşılabilir, manalı, yerli yerinde kullanılmış; sanatının da ölçülü ve yeterli derecede olmasını istiyordu.

Birinci cildin bir bölümünü okuduktan sonra, "Bu makalenin stili iyi değil, düzgün yazılmamış, süslü cümleler çok fazla, çok sanatlı aynı zamanda apaçık belirli şeyi kendince bir başka hâle sokup anlatmaya çalışmış, anlaşılması zor, haddinden fazla uzun ve yerli yersiz birçok deyim kullanılmış vb. gibi pek çok düzeltmeler yaptığını da yazmıştı mektubunda.

Evet, Muhan sadece bu makale değil, birinci cildin bütün bölümlerini böyle okudu. Bunu biz, Muhtar Ağanın Moskova'dan dönüp, işe girişmesinden sonraki çalışmalarında da belirgin bir şekilde görmüştük. Almatı'ya döndükten sonra (1958-1959) rahatsız olduğu zamanlarda da, azıcık iyileşir iyileşmez, bölüme telefon edip hazırlanan bölümleri getirmemizi isterdi. Yazarların yazdıkları bölümleri daktilo ettirip Muhan'a götürüp verirdim.

Hastanenin avlusunun ortasında dinlenecek yuvarlak oturaklar vardı. Bu oturakların birine oturup benim getirdiğim bölümleri, makaleleri, erinmeden, bıkmadan dikkatle okurdu. Elindeki kırmızı kalemle her bir sözün, her bir cümlenin altını çizip, her bir sayfanın kenarındaki boşluğa kendi fikrini, nasıl düzeltilebileceğini, neye dikkat edilmesi gerektiğine kadar işaretleyip, yazardı. Sonra bu işaretledikleri yerleri teker teker bana izah eder ve yazarına ulaştırmamı isterdi.

Bölüm çalışanları ilk önce Muhan'ın sağlığını, hastaneden ne zaman çika-

çağını sorarlardı. Sonra her biri kendi bölümlerini alıp işe girişirlerdi. Birinci cildin bütün bölümleri bitinceye ve yazarlar Muhan'ın okuduğu bölümleri onun düşüncesine uygun hâle getirinceye kadar, bölüme de Muhan'a da rahat yüzü yoktu.

Böylece altı cilt olması düşünülen *Kazak Edebiyatı Tarihi*'nin halkımızın ezelki geleneksel ağız edebiyatına (Sözlü Edebiyat) ayrılan birinci cildinin birinci kitabı yazılmış ve redaksiyonu yapılmıştı. Muhan cildin el yazmasını tamamen tekrar okuyup, her bölümde çekinmeden tekrar düzeltmeler yapıp, kendisinin fikrini, tenkit ve hatırlatmalarını söyleyerek hazırlanan bu kitabın hacmi ve içeriği bakımından bundan öncekilerden ve sonra basılacak olanlardan daha orijinal ve ilmî seviyesi yüksek olarak hazırlanmasını sağladı.

Bölümde, *Sözlü Edebiyat Tarihi*'nin birinci cildinin iki kitap olarak hazırlanması plânlanmıştı. Birinci kitabı yukarıda bilgi verdiğimiz gibi, tamamen ezelki, geleneksel folklorla ayrılmıştı. İkinci kitabı (1917-1960) yıllarını kapsayan halk çıkarmacılığının (yaratıcılığının) Sovyet dönemindeki tarihine ayrılmıştı. Bu kitabın da plânı Muhtar Avezov'un katılmasıyla yapılmış olmasına rağmen, hazırlanıp yayımlanmasına kendisi katılamadı.

Bizim şu anda anlattıklarımız Muhtar Avezov'un Dil ve Edebiyat Enstitüsünün Folklor Bölümünü yönettiği uzun yılların sadece bir devresi. Sözü ettiğimiz kitabın basılmasının üzerinden (1990) 30 yıldan fazla zaman geçmiş olsa da ilmî yönden olduğu gibi mazmunu yönünden de, eğiticilik yönünden de değerini kaybetmiş değil. Edebiyatı seven bütün toplumun (öğretmenler, edebiyatçılar, tarihçiler, asistanlar, öğrenciler vb.) hâlâ gereksinim duyduğu ve faydalandığı bir kitap.

Bu kitabı tamamlamaya yakın, Muhan da bölümleri redaksiyon etmeye başlamıştı. 1960 yılının Ağustos ayında Moskova'da şarkiyatçıların milletler arası XXV. Kongresi yapılacaktı. Buna, Kazakistan'dan bir komitenin katılacağına dair haber gelmişti. Bu kongreye bütün dünyadaki Türkologların hepsinin katılacağını da Muhtar Ağa bize büyük bir sevinçle bildirdi. Şimdi, birinci cildi hazırlayıp çıkarma işini, eskisinden daha da hızlandırmak yazarları daha da acele ettirmek gerekiyordu. Muhtar Avezov'un bölüm çalışanlarının önüne koyduğu ve büyük sorumluluk yükleyen vazife: "*Her bir yazar kendi yazdığı bölümü bir daha etraflıca kontrol edip ilmî değerini arttırsın (ki) bütün dünya Türkologla-*

rı, Kazak halkının edebiyat tarihini, edebiyatının içinde hem zengin hem de ilginç folklorunun olduğunu bilsin". Bu konuşma yıl sonunda olmuştu (1959). "1960 yılının Ağustos ayına kadar kitabın redaksiyonunu bitirip, birkaçını konferansa götürüp, bütün dünyada tanınmış Türkologlara hediye ederiz" demişti Muhan.

Çok geçmeden müsvelteleri yazılıp biten kitap, daktilo edildikten sonra, ilk önce bölüm içinde incelendi. Gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra Enstitü İlmî Kurulundan geçirmeye hazırlandık. Hazırlanan kitap hakkında Muhtar Avezov İlmî Kurula ayrıntılı olarak bilgi verdi. Kitap hakkında fikirleri alınan kişiler de, İlmî Kurulun üyeleri de yazımı biten kitap hakkında övgüyle bahsettikten sonra kitap basıma gönderildi. Merak edilen tek bir konu kalmıştı. O da kitabın basımdan çabuk çıkabilmesi için, basım redaktörünün, bilgili, yetenekli ve bu çalışmanın önemini kavrayabilecek bir kişi olması yönünde idi. Birinci cildin şansından olacak, çok iyi bir redaktör de bulundu. Bu kişi akademinin matbaasında uzun yıllar boyu baş redaktör olarak hizmet eden, Kazak tarihini, edebiyatını, dilini iyi bilen ve seven; bu sahalarda çıkan cilt cilt kitapları redaksiyondan geçirip, basıp çıkaran bilgili, zevkli, iyi karakterli arkadaşımız Sakıpjamal Bekmuhammedova idi. Onun, kitabın redaktörü olması bizi sevindirmişti. İlmî Kurulun ikinci isteği bu redaktörle birlikte yılmadan çalışacak, Enstitünün sunduğu bu kitabın zamanında ve hatasız basılmasını sağlayacak, sorumlu bir kişinin bulunması, tespit edilmesiydi.

Muhtar Avezov, Bilimsel Kurula "Bu işi, Orazgöl Nurmağammetova yap-sın" diye teklif sundu. İlmî Kurul bu teklifi kabul edip beni hem sorumlu hem de kitabı hazırlayıcı redaktör olarak görevlendirdi. Bir yıl içindeki çalışmamızın ürünü olan kitabın İlmî Kuruldan memnuniyet verici şekilde geçmesinden sonra Muhtar Avezov bölüm çalışanlarının hepsini toplayıp kurulda konuşulanları büyük bir mutluluk içinde anlatıp, bölüm çalışanlarını kutladı. Benim önüme de oldukça ciddi ve sorumluluk gerektiren görevler koydu. Kongreye fazla vakit kalmamıştı. "Ağustosta kongreye giderken bu kitabı alıp götürmemiz gerektiğini, ben, Bilimsel Kurulda kasten söylerim. Şimdi bizim ilettiğimiz bu ricayı, düşündüğümüz gibi gerçekleştirmemiz gerek. Sana görev, 5 ay içinde Sakıp ile ikiniz kitabın redaksiyonunu yapıp, bu zaman içinde basıp yetiştirmelisiniz", dedi. İsteği katı, çünkü vakit az, iki bin sayfaya yakın yazıyı tekrar okumak, öylesine okumak değil, her sayfasını her dizesini her bir kelimesini dikkatlice okumak

kolay iş değildi. Fakat gerekliydi. Çünkü, Muhan görev vermişti.

O sırada aklımda olmayan bir şey başıma geldi. 1959 yılının sonuna doğru ortaokulu bitirmek üzere olan oğlum, ilk çocuğum “Elim” vefat etti. Enstitüde çalışanların hepsi çok üzülüp, büyüklü küçüklü evimize gelip baş sağlığı diledi. Benim sonraki hâlimi, çektiğim sıkıntı ve ıstırapı kendi bölümümde birlikte çalıştığımız kişiler iyi biliyorlardı, bazen bunu Muhan'a da iletiyorlardı. O da benimle ilgili olarak, “Ona iyi bakın, size emanet” diye söylemiş. Şimdi aklıma gelen bir şey, bana yüklenen o kadar büyük ve katı vazife Muhtar Ağanın büyüklüğünün, yüceliğinin, bir ibaresi değil mi idi? Oğlunun ölümünü düşünmesin, kahrolup üzülmeyin diye mi bu kadar ağır bir görevi bana yüklemişti, bilmiyorum.

Gerçekten de matbaada Sakıpjamal Bekmuhametova ile birlikte birinci cildin redaksiyonuna başladıktan sonra başka bir şeyi düşünmeye fırsat olmadı. Sabah 8-8.30'da işe girişiyorduk, öğlen Sakıpjamal ile birlikte hiçbir yere gitmeyip, sadece 20-30 dakika bir nefes alıp akşam 5'e kadar çalışıyorduk. Sakıpjamal keramet redaktör. Kongreye gidecek gün de yaklaşmıştı. Kazakistan Bilim Akademisinden seçilen 10 kişiden oluşan heyet üyeleri ile birlikte gidecek olan birkaç kişi daha belirlendi. Gidecek olan 10 kişinin içinde ben de vardım.

Muhtar Avezov'un isteği üzerine, kongreye götürmek için genel tirajdan 100 tanesi iyi kâğıda basıldı. Kitapları aldıktan sonra yol hazırlığına başladık.

Kongrenin başladığı ilk gün, Muhtar Avezov ve Iskak Düysanbaev bu kitapları yabancı ülkelerden gelen Türkologlara hediye ettiler. Bu kişiler arasında Fransa'dan, Almanya'dan, Amerika'dan vb. ülkelerden gelen tanınmış Türkologlar vardı. *Kazakların Edebiyat Tarihi* bir yana, bu tarihi meydana getiren Kazakların kendisi hakkında hiçbir şey bilmeyen misafirler için bu çok güzel bir olay oldu.

25. Kongre için birinci ciltten başka hazırladığımız başka bir sürpriz daha vardı. Bu da Muhtar Avezov'un fikriyle yapıldı. Muhan, Moskova'daki Devlet Üniversitesinin Halklar Edebiyatı Bölümünün yöneticisi Medina İskendirovna Bogdanova ile Sovyetler Birliği Bilim Akademisi, Maksim Gorki Dünya Edebiyatı Enstitüsü müdürünün yardımcısı Arfo Aventievna Petrosyan ile sık sık ha-

berleŖip kongrenin programını birlikte yapmıŖlardı. Bu programa göre, kongrenin ikinci günü tamamen “Halk Destanları KeŖi”ne ayrılmıŖtı. Bu programa Sovyetler Birliği içindeki tanınmıŖ jırav-jırŖılar ağrılacaktı.

Sovyetler Birliği içinde yaŖayan Türk boylarının destanları bu jıravlar vasıtasıyla konuklara tanıtılacaktı. Bu amaçla, Özbekistan’dan “AlpamiŖ Batır”ı, Türkmenlerden “Köroğlu”nu söyleyecek bahŖılar ve Kırgızların tanınmıŖ “Manasısı” Soyakbay Karalaev aęrılmıŖtı. Bunlar gibi baŖka cumhuriyetlerden de bizim bilmediğimiz, adını iŖitmedięimiz çok sayıda “icracılar” aęrılmıŖtı. Vaktin az olmasından biz Kazakların “Batırlık Jırlarını” söyleyen ünlü *jırav-jırŖıların* hiçbirisine haber verememiŖtik, Muhan, Kenen Ezirbaev’i götürmek istiyordu. O zamanki enstitü müdürü Smet Kenesbaev ile müdür yardımcısı Musilim Bazarmaev’in hızlı organizasyonu sayesinde Kenen, Enstitüye çağırıldı ve onunla uzun uzadıya konuŖuldu. Bu konuŖmaya baŖka bilim adamları da katıldı. Ona Moskova’ya gidip dünya Ŗarkiyatılarının önünde çok büyük hüner göstermesi gerektiği söylendi. Orada sadece türkü değil, Kazakların batırlık jır-destanlarından oluŖan bir program sunacağı da bildirilmemiŖti. Ŗakacı, kültürlü ve oldukça nazik bir kiŖiydi. Toplantı baŖladıęından beri öylece dinleyip oturmıŖtı. Sonra bir an: *“Muhtar, bana gitmek gerek diyorsa, Smet ve Müsilim, seni göndereceğiz diyorsa durup beklemenin anlamı ne? Gideriz. BaŖka memleketlerden gelen jırŖılardan Kenen eksik kalır diye d Ŗ nmeyin, halkımı da sizi de utandırmam. Halkımın Ŗerefini onurlandırıp dönerim diye d Ŗ nuyorum”* dedi. Toplanan kiŖiler memnuniyet içinde kaldı. Ŗimdiki meŖguliyet, Keneken’i yola, gösteriye hazırlamaktı. Bu sorumluluk bana ve devamlı yanında bulunup Keneken’e yardımcı olması istenen genç bilim adamı, folklorcu Bekmurat Vaha Tovka’ya verilmiŖti. Kenen’le “Destan KeŖi”nde Koblandı Batır jırının en güzel yeri olan meŖhur “Tayburılın KoŖması” bölümünü söylemesi yönünde anlaŖtık. Her h lde, Kenen bu bölümü gençliğinde oŖkuyla söylüyordu, fakat daha sonraları unutmuŖtı. Kenen, Moskova’ya ulaŖıncaya değin Bekmurat’la birlikte bu *jır*  zerinde alıŖtı. Ben de enstitü müdürlerinin isteği  zerine, Kenen’in, destan keŖinde giyeceği güzel, Ŗık ve pahalı kıyafetleri hazırladım. Moskova’ya geldik. Birinci gün genel kurul toplantısı oldu. Muhtar Avezov dünyanın dört bir k Ŗesinden gelen tanınmıŖ bilim adamları, Ŗarkiyatılar ve Türkologlar ile baŖkanlık divanında oturuyordu. Bizler, Kazakistan’dan gelen heyet  yeleri ve özel olarak çağrılan misafirlerle birlikte salonda bildirileri dinleyip oturuyorduk. Bu arada söyle-

9 Belli bir konu veya belli bir kiŖi için özel olarak hazırlanan program.

memiz gereken bir mesele var. Kongreye yabancı ülkelerden gelen Türkologların hepsi birkaç yabancı dil biliyorlardı. Hepsi de bildirilerini Türkçe sundu. Bu bilim adamları hangi dilde soru sorulsa, o dilde cevap veriyorlardı. Oysa bizim, Sovyetler Birliği içindeki Cumhuriyetlerden gelen bilim adamlarının içinde Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'den başka yabancı dil bilen kişi çıkmadı. Doğru, B. M. Jirmunskiy de, ona hangi dilde soru sorulsa o dilde cevap verdi. İngilizce, Fransızca ve Almancayı kusursuz bilmesinin yanı sıra birkaç doğu halkının dilini de biliyordu. Muhtar Avezov bu meseleye çok önem vererek, bizim memleketten kongreye katılan bilim adamlarının Rusçadan başka hiçbir halkın dilini bilmemesine çok üzüldüğünü söylemişti. Moskova'dan döndükten sonra birçok yere gidip bu konu üzerine defalarca konuştuğunu işittik. Bu, "Bugünkü gençlerimiz aklına koyacakları, Ulu Muhtar Avezov'un vasiyeti, kendinden sonraki gençlere verdiği vazife" diye düşünülmesi gereken bir konudur.

Kongrenin ikinci günü.

Bugün, daha öncede söylediğimiz gibi "Destan Keşi" yapılacaktı. O "Keş", böyle büyük toplantılara ilk defa katılan biz genç bilim adamları bir yana, birçok toplantıya, birçok kongreye katılmış tecrübeli, tanınmış bilim adamlarını da hayretler içinde bırakmış ve oldukça ilginç geçmişti. Halk yaratıcılığının keramet gücü böyle olsa gerek.

Moskova Üniversitesinin büyük salonlarından biri tamamen dolmuştu, oturacak yer kalmamıştı. Coğunluğu yabancı memleketlerden gelen misafirler karşısında Sayakbay Karabev'in sahneye çıkıp "Manas"ı icra ettiği andaki görüntüyü kelimelerle anlatmak oldukça zor. Sahnenin ortasında sandalyede oturup, dombırasız, kopuzsuz, iki elini dizlerinin üstüne koyup jırlamaya başlayan Sayakbay, hareketleriyle, yüz ifadesi ve mimikleri ile sıradan bir insan değil, olağanüstü, kudretli bir insan görüntüsünde idi.

Altındaki sandalyenin ayaklarında tekerlekler varmış da uçsuz bucaksız bir alanda hareket ediyormuşcasına sahnenin her tarafını dolaşmış, kaplamıştı. S. Karalaev'in "Manas"ın bir bölümünü söyleyip bitirdiğini onu dinleyen konuklar fark edememişlerdi. Herkes birden alkışlamaya başlayınca sanki bomba patlamış gibi bir gürültü koptu. Yabancı bilim adamlarının akılları başlarından gitmişti. Onlar böylesine mükemmel bir şeyi daha önceden görmemiş veya böyle olacağını hiç düşünmemiş de olabilirdi. Hepsinin ağızları açık kalmıştı. Hepsinin elinde kameralar, teypler ve fotoğraf makineleri vardı. Fotoğraf çekiyorlar, not-

lar alıyorlardı.

Sayakbay'dan sonra Özbek bahşısı "Alpamiş"ı, Türkmen bahşısı Koroğlu'nu jırladı. Onlar da dinleyicileri oldukça etkilediler. Bunlardan sonra bizim uzun boylu, yakışıklı Kenen atamız çıktı sahneye. Yanında, babasının çok iyi yetiştirdiği, nazlı çocuğu gibi, Bekmurat vardı. Atasını sandalyeye oturtup bizim yanımıza geldi. Biraz endişeli gibiydi. Keneken etrafına biraz baktı, kanadını, hafif büküp açarak uçmaya hazırlanan Alatav'ın alıcı kartalı gibi azıcık nefeslendi, güzel, tok sesiyle söylemeye başladı. Elbette, kuru bağırma değil, ifadeli bir söyleyiş. İyi hazırlanmış atamız! Yoksa, bu kalabalık topluluk mu onu etkilemişti veyahut kendisine yönelen tenkit dolu gözlerle karşı kasten mi böyle yapmıştı. Sesi de sesinin süzülüp dalgalanması da eskiden bizim işittiğimizden tamamen farklıydı. Bağırmadan, uzun hava çekiyormuş gibi sesinin bu kadar dalgalanmasına nefes de yeter miymiş? O, olağanüstüydü. Bir ara, Tayburıl'ın rüzgâr gibi hızlı koşmasını söylemeye başladığında sanki kendisi de Tayburıl'ın üstünde dört nala giden gerçek bir kahraman gibi süzülüp uçuyordu. Biz hepimiz nefeslerimizi tutup ne olacak, yorulup kalacak mı, bizi utandıracak mı acaba diye düşünüp hem sevinci hem kaygıyı hem de korkuyu birlikte yaşadık. Jır bitti. Görüntüsüyle gözleri kamaştırıran ak sakallı evliyamız ayağa kalktı. Boyu ne kadar uzundu, ne kadar yakışıklı idi! Kendi atamıza kendimiz hayran olup kaldık, gözlerimize inanamamıştık. Bir daha salonda büyük bir gürültü koptu. Hep birden alkışlamaya başlayan konuklar, üzerlerindeki şaşkınlıklarından kurtulur kurtulmaz sanki hücum kalkmışlardı. Kameralarıyla, teypleriyle, fotoğraf makinaları ile Keneken'i kuşatmışlardı. "Keş" bittikten sonra konukların birçoğu otele gelip Kenen ile söyleyip, fotoğraflarını çekerek, daha birçok türkü, *jır* yazıp almışlardı. Bu da oldukça ilgi çekici olmuştu. Kenen *jır*ını bitirdikten sonra yan yana oturduğumuz Bekmurat, Evgeniya Lizenova ile ben, üçümüz Muhan'ın nerede oturduğunu öğrenmek için baktık, nerede oturduğunu bilmiyorduk. Bir an gözümüze çarptı. Önümüzde yabancı memleket bilim adamları ve keşi organize edenlerle birlikte oturuyordu. O bizi görmüyordu, biz arkasında oturuyorduk. Kenen de gelip yanımıza oturdu. Muhan'ın, gözünü mendili ile öylesine siliyormuş gibi yapması dikkatimizi çekmişti. Duygulandı mı yoksa sadece öylesine mi gözünü silmişti. Anlamadık.

Biz Evgeniya ile bir odaya yerleşmiştik. Kenen de Bekmurat'la birlikte kalıyordu. Biz otele döndükten sonra Muhtar Ağa telefon etti. Gönlü neşeli. Çok

sevinçli gibiydi. Bizi, Kenen'in büyük başarısından ve muhteşem sanatından dolayı kutladı ve "Siz, bizle beraber Moskova'ya gelen heyet üyelerine ve çağırduğumuz bütün dostlarımıza selâm söyleyip, kutlayın" dedi. "Ve size görev; Yarın Kenen'in onuruna büyük bir davet hazırlayacağım. Oraya Kenen'i alıp mutlaka siz de gelin. Davetin ev sahipleri, Leyla ile Ernar" dedi. Muhan söylediği gibi Kenen'in onuruna büyük toy düzenledi. Davete, o sırada Moskova'da bulunan birkaç kişi de katıldı. (Muhtar Jongolin, Iskak Düysenbaev, E. V. Lizunova, A. Hasenova vb.) Konukları karşılayanlar ve davetin sahipleri Muhan'ın o sırada Moskova'da okuyan sevgili kızı Leyla ve kardeşi Ernar'dı.

Büyük Hoca, büyük bilim adamı etrafında bulunan çalışanlarının hepsine, sevgi ve şefkatinin sıcaklığını eşit olarak dağıtan, himayeci ağa hakkında ne kadar yazılsa, ne kadar söylene de bitecek gibi değil. Biz şimdiki M. O. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün Folklor Bölümü'nün önceki çalışanları, Muhtar Avezov ile uzun yıllar bir bölümde birlikte çalışıp, sayısız edebiyat, folklor meseleleri yönünde o kişinin keramet sohbetlerini dinleyen bilim adamları, folklorcular, kendimizi gerçek anlamda dünyadaki en mutlu kişiler içinde sayıyoruz.

Evet; Muhan hakkında, üstat Muhtar, bilim adamı Muhtar, büyük yazar Muhtar deyip saha saha, bölüm bölüm, sınırsız ölçüde konuşmak, sohbetleşmek mümkün. Bizim anlattığımız, ulu Muhtar'ın uçsuz bucaksız emeğinin sadece küçücük bir bölümü. Folklor alanında bilim adamları yetiştirmesindeki emeği hakkında kısaca bir aydınlatma sadece.

O zaman Muhtar Avezov'un oturduğu büyük masada şimdi Muhan'ın yetiştirdiklerinden biri, tanınmış bilim adamı Rahmankul Berdibaev oturuyor. (Şu anda Prof. Dr. Şakir İbraev oturuyor) Bölüm de, masa da değişmemiş. Folklor bilimi de ilerleyip gelişmekte.

Ne yazık ki, Muhtar Avezov aramızda yok. Muhan ile yıllarca birlikte hizmet eden değerli ağalar, hanımlar, arkadaşlar azalıyor. Bu da hayatın kanunu, Allah'ın kararı. Buna rağmen, onların hepsi aramızdaymış gibi aklımızda.

Akt. : Metin Arıkan